

ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВАЖЛИВОГО КОМПОНЕНТУ ЇЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Питання самореалізації людини в наш час, коли Україна знаходиться на етапі переходу до ринкових відносин, коли поглиблюється демократизація життя суспільства, набуває особливої гостроти та актуальності. Вирішення в цьому питанні виховного моменту є важливою передумовою успішного розв'язання як політичних, так і економічних завдань сучасного буття.

Ми вирішили конкретизувати психологічний зміст поняття „самореалізація”. Визначити вплив самооцінки особистості на її професійне самовизначення.

Щодо основного матеріалу та результатів дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчив, що до недавнього часу такого поняття як „самореалізація” навіть у довідникових джерелах не існувало. Адже, самореалізація є кінцевий результат багатьох компонентів діяльності особистості (матеріально-практичної, соціальної й духовної), спрямованої на реалізацію власних сил, здібностей, обдарувань, можливостей. Самореалізація - це усвідомлення смислу життя, реалізація обраного особою ідеалу і життєвого шляху людини, а починається самореалізація з соціального і професійного самовизначення. Вихідними моментами самореалізації є усвідомлення образу свого Я, вибір ідеалу, цінностей, яким особа хоче присвятити життя, формування життєвої позиції і способу життєдіяльності.[7]. Отже, початком самореалізації виступає соціальне і професійне самовизначення особистості. Щодо психологічної сутності феномена „самовизначення”, то довідникові джерела дають здебільшого таке тлумачення, що то є „... свідомий акт виявлення і установа власної позиції у складних ситуаціях, ... образ існування або стиль життя, ... – це пошук саме тих індивідуально-своєрідних варіантів життєвого шляху, на якому можна принести багато добра людству і отримати достатньо морального задоволення.” [5].

Зауважимо, що у вітчизняній психологічній науці феномен самовизначення здебільшого розглядається як „готовність людини свідомо й самостійно планувати та реалізовувати перспективи свого розвитку”[10]. Крім того, означена проблема безпосередньо співвідноситься із проблемою визначення особистістю свого життєвого шляху, як „єдиного та неповторного” (М.М.Бахтін). К.Г.Юнг уважає, що це процес розуміння сутності себе самого, своєї самості (Self). Щодо своєрідного процесу самовизначення особистості у гурті, А.В.Петровський зауважує, що йдеться про усвідомлення особистістю свободи діяти відповідно із цінностями гурту та у відносній незалежності від впливу гуртового тиску. У цьому зв'язку цікавою видається точка зору К.А.Абульханової-Славської, яка стверджує, що самовизначення це усвідомлення особистістю своєї позиції, яка формується всередині координат системи відношень. При цьому вона підкреслює, що від того, як складається система відношень залежить самовизначення та суспільна активність особистості [1]. Дослідник П.П.Соболь небезпідставно наполягає на близькості поняття „самовизначення” з такими, як „самокерування”, „саморегуляція”, „самореалізація”, „самоіснування” тощо. Зокрема, він уважає самовизначення важливою стороною самореалізації. На його думку, в ньому головним є індивідуальний вибір цілей та способів її досягнення на даному відрізку, етапі життя суб'єкта, а також са-

мообмеження, яке не є перешкодою розвитку особистості. Провідною ж функцією самовизначення вважається вибір напрямку діяльності, на основі якої здійснюється самореалізація.

У контексті профорієнтації та вибору професії Л.Кондрат'єв, А.М. Кохарчук, А.Філіпов, А.Б. Ценципер, розглядають цей феномен як одну з форм соціалізації особистості, що пов'язана із усвідомленням та аналізом своїх можливостей, внутрішніх ресурсів, а також співвідношення їх з вимогами професії.

Зауважимо, що проблема професійного самовизначення була предметом фундаментального дослідження американського психолога Д.Сьюпер (концепція о „конгруентності Я- концепції і професії”). У контексті цієї теорії, найважливішим детермінантом професійного шляху визнано уявлення людини про себе. Людина, вважає Д.Сьюпер, несвідомо шукає професію, в якій він зберігатиме відповідність власним уявленням про себе, а „входячи в професію”, шукатиме здійснення цієї відповідності.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що самовизначення кожної людини залежить від її самосвідомості. Адже самосвідомість - це ставлення індивідуума до самого себе, яке виникає лише за певних умов, коли реальні обставини підштовхують його за межі самого себе, до самооцінки з „іншої” позиції, що приймається за істину, за критерій суспільного становища і соціальних якостей. Тобто індивід стає на позиції іншого суб'єкта, відрізняючи себе від нього, і разом з тим ототожнює себе ним ідеально. Існуюча риса у характеристиці самосвідомості - це здатність розумної людини не тільки відокремити себе від іншого світу, а й протиставити себе самій. Разом з тим у самосвідомості відбувається усвідомлення самого себе не як тим, хто абсолютно відокремлений від світу, а у різноманітних відносинах з ним.

На думку І. О. Мартинюка, „особистість визначається за її ставленням до конкретних явищ, сфер діяльності, окремих людей і соціальних гуртків тощо, аж до світу в цілому. Зіставлення себе зі світом у даному часі й просторі, поєднуючись із конкретними громадсько-історичними й індивідуальними умовами буття, і є життєвим самовизначенням особистості”. І.О. Мартинюк у процесі самовизначення окреслює, зокрема, три основні етапи: самопізнання, самовиховання, власне самовизначення. Самопізнання складається із самоспостереження і самооцінювання. В самоспостереженні автор виділяє дві сторони. Людина ніби зовні спостерігає за власною практичною діяльністю, зіставляючи її результати зі своїми цілями, установками, а також із засвоєними нею суспільними інтересами й цілями. З іншого боку, відбувається постійна апеляція до власного Я. Тут самоспостереження виступає як засіб пізнання людиною власної психіки зсередини, її індивідуальних особливостей, її спрямованості на розв'язання задач, які людина ставить перед собою і які суспільство ставить перед людиною.

Самооцінку закладено у фундамент самовиховання як самокеруваного розвитку особистості. Дійсно, саме самооцінка дозволяє людині критично ставитись до себе, постійно співвідносити свої можливості й здібності з вимогами, які висуває життя, виробити вміння ставити перед собою реальну мету, відмовлятися від необґрунтованих претензій, змінювати пове-

дінку й уявлення про власне Я. За І.О.Мартинюком, самооцінка є необхідною, але недостатньою умовою самокерованої поведінки. Вона обов'язково повинна зіставлятися й доповнюватися соціальними оцінками.

Оскільки основна функція самооцінки у психологічному житті особистості полягає в тому, що вона є необхідною внутрішньою умовою регуляції поведінки та діяльності, то через включення самооцінки в структуру мотивації діяльності особистість здійснює безперервне співвідношення власних можливостей, внутрішніх психологічних резервів із цілями та засобами діяльності.

Самооцінка на кожному конкретному етапі розвитку особистості, з одного боку, відображає рівень розвитку емоційно-ціннісного ставлення до себе, з другого, – вона включається у процес подальшого формування самоставлення особистості. Так, Р.Х.Шакуров, вивчаючи генезис властивостей особистості, в яких відображається її емоційно-ціннісне ставлення до себе, розглядає дуже важливе питання про взаємозв'язок самооцінки з такими властивостями особистості як самолюбність, гордість, самоповага, пихатість, відчуття власної гідності, совість, тощо. На думку Р.Х.Шакурова, саме самооцінка є основою виявлення та розвитку цих властивостей особистості.

Самооцінка є досить складним утворенням людської психіки. Вона виникає на основі узагальнення процесів самосвідомості, яка проходить різні етапи і знаходиться на різних рівнях розвитку в процесі становлення самої особистості.

Процес установа самооцінки не може бути кінцевим, оскільки сама особистість постійно розвивається, а отже, змінюються і її уявлення, поняття про себе, емоційно-ціннісне ставлення до себе. Все це й веде до зміни змісту, способу вироблення самооцінки й міри її участі у регулюванні поведінки особистості.

Зауважимо, що самооцінка може не співпадати із об'єктивною оцінкою данної особистості. Вона може бути заниженою або навпаки завищеною. Її адекватність, істинність, логічність та послідовність встановлюється на основі реальних проявів особистості у діяльності, поведінці.

Додамо, що проблемою самооцінки займалися вчені (П.Р. Чамата, А.І. Божович, І.М. Чеснокова, В.В. Столін, І.С. Кон та ін.). Психологи спільні в тому, що самооцінка викликана необхідністю в об'єктивному знанні себе та власних якостей у трудовій діяльності та спілкуванні на базі оціночного відношення до предметного світу.

У процесі ускладнення взаємодій суб'єкта із предметним та соціальним середовищем оцінка може стати усвідомленим видом діяльності. З цього моменту оцінка суб'єкта стає одним з регуляторів його поведінки та поведінки довколишніх. Така оцінка може бути спрямована по-перше на орієнтування, загальну організацію (планування) діяльності; по-друге, на корекцію та контроль діяльності та її елементів; по-третє на оцінку результатів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. Буякас Т.М. Проблема и психотехника самоопределения личности // Вопросы психологии. – 2002. - №2. – С. 28 – 39.
3. Вопросы самоопределения личности и ее активности: Межвузовский сборник научных трудов. – Уфа: Башкирский пединститут, 1985. - 109 с.

Окремі дослідники зокрема, Л.І. Божович, Р.Віклуну, С.Дюваль, А.В.Захарова, А.І.Ліпкіна, розглядаючи процес самооцінювання, виокремлюють декілька умовних фаз її протікання: 1) зосередження свідомості на собі; 2) власний процес оцінювання; 3) афективно-регулююча реакція, яка виникає в ході усвідомлення відповідності чи невідповідності результату оцінювання із потрібними для дії чи діяльності якостями; 4) дії чи діяльність через відповідність чи невідповідність результатів звірки наявних якостей у суб'єкта з тими, що вимагаються від нього. Ці фази самооцінювання єдині, виступають як цілісність, як форма прояву самосвідомості, але будь-який вид самооцінювання не тотожний самосвідомості суб'єкта.

Зауважимо, що більшість авторів, які досліджують феномен самооцінки вважають її завжди цілісною. Аспекти цілісної самооцінки суб'єкта у зарубіжній психології почали вивчатися у руслі дослідження із самоповаги (У. Джеймс). Деякі зарубіжні автори (М. Роземберг, Ш. Самуел, Р. Уайл) виходили з уявлення про цілісність Я-образів, з якими співвідносяться самооцінки, точніше – вони ототожнюють самооцінки із Я-образами (наявне Я, бажане Я, уявлене Я, ідеальне Я, реальне Я тощо.), при цьому, який із Я-образів актуалізується в цей момент, залежить від цілей, обставин, позиції особистості у гурті та суспільстві, досвіду тощо.

Висновки: Аналіз наукового доробку з проблеми професійного самовизначення дає підстави зауважити, що життєвий шлях особистості можна уявити як безперервний ланцюжок актів самореалізації. Особистість реалізує себе у предметній діяльності. Водночас не всіляка діяльність є самореалізацією. Необхідною умовою самореалізації є свідомо поставлена особистістю мета своєї діяльності. Плани, програма самореалізації співпадають з планами й програмами життя особистості. Успіх людської діяльності залежить від адекватної диспозиційної системи особистості (тобто системи схильності до різних способів діяльності, яка включає систему цінностей, загальну направленість інтересів, соціальні установки тощо).

Вибір певної траєкторії життєвого шляху, тієї чи іншої направленості на конкретний вид діяльності пов'язаний зі здібностями людини. Пізнаючи себе, свої сили та можливості, людина таким чином створює можливості для реалізації власних сутнісних сил в практичній діяльності. Тому, чим більш повно та адекватно людина пізнала себе, тим більш повною буде її самореалізація.

Отже, самосвідомість особистості як самооцінювання „обслуговує” процес самовизначення, виступаючи механізмом, способом рішення життєвої проблеми: наскільки суб'єкт може стати тим, ким хоче, ким він є для визначних інших та для самого себе. Таким чином, самооцінювання, визначає самовизначенням особистості, одночасно виступає одним із факторів, детермінуючих самовизначення.

4. Мартинюк І.О. Проблеми життєвого самовизначення молоді (досвід прикладного дослідження). – К.: Наукова думка, 1993. – С. 7.

5. Дьяченко М.И., Карбышович Л.А. Психологический словарь – справочник. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 576 с.

6. Пряжникова Е.Ю., Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение: проблема соотношения образовательного Госстандарта и уникальности

личности // Журнал практического психолога. – 1999. - № 4.–С. 28-34.

7. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности. – Свердловск, 1986. – 142 с.

8. Філософський енциклопедичний словник. / Під ред. В. І. Шинкарук. / К.: Абрис. – 2002. – 744 с.

9. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. – М., 1977.

10. Шевченко Л. Самореалізація як умова підвищення рівня самосвідомості особистості // Рідна школа. – 1999. - № 11. – С. 56 -58.

Подано до редакції 12.10.05

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается психологическое содержание понятия «самореализация». Автор рассматривает вопрос профессионального самоопределения

личности как одного из важных компонентов самореализации, влияние самооценки личности на ее профессиональное самоопределение.

SUMMARY

The article reveals psychological contents of concept “self-realization”. The author analyses the issue of professional self-determination of personality as an

important components of self-realization, the influence of personality’s self-estimation on its professional self-determination.

Науковий керівник: к. психол. н., доц. І.Г. Головська